

λογίαν», διότι ἐξ αὐτῆς ὀρμώμενοι προχωροῦμεν εἰς τὴν κατ' ἄνθρωπον «εἰναί». Καὶ διὰ τὴν σύγχρονον χριστιανὴν φιλοσοφίαν τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα συνδέεται ἀναποσπαστῶς μετὰ τὸ ὄντολογικὸν καὶ τὸ θεολογικόν.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

(Δογματική). Ὀνομάζεται οὕτως ἐν τῇ θεολογικῇ γλώσσῃ, γενικῶς μὲν, ἡ περὶ ἀνθρώπου θρησκευτικὴ διδασκαλία, εἰδικῶς δὲ, τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς Δογματικῆς ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσεται ἡ περὶ ἀνθρώπου χριστιανικὴ διδασκαλία, ἢτοι ἡ διδασκαλία περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν συστατικῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ιδιοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, περὶ τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τῶν πρωτοπλάστων, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς πτώσεως, τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, περὶ ἁμαρτίας γενικῶς, περὶ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κυρία πηγή διὰ τὴν Δογματικὴν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι ἡ Ἁγία Γραφή, τῆς ὁποίας ἡ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία εἶναι ἐν συντόμῳ ἡ ἀκόλουθος:

Π. Διαθήκη. Κατὰ τὴν Π. Διαθήκην, ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ τελευταῖον τῶν ἐν τῷ ὁρατῷ κόσμῳ δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα τῆς δημιουργίας. Πρὶν ἢ πραγματοποιηθῆ ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὅλον ἔργον αὐτοῦ ὁ Θεός, ἀπλῶς «καλὸν» καθ' ἑαυτὸ, ὑπολαμβάνει ἀτελές (Γέν. α' 25) καὶ προβαίνει εἰς τὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, οὕτως καθορίζει καὶ τὸν σκοπὸν ἐν αὐτῷ (Γέν. α' 26. Πρβλ. Σοφ. Σολ. θ' 2 κ. ἐξ.). Εἶτα δὲ, θεωρήσας «πάντα ὅσα ἐποίησεν», εὖρεν αὐτὰ «καλὰ λίαν» (Γέν. α' 31). Ἐξαιρετικὴν σημασίαν ἔχει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον «ἀρσεν καὶ θῆλυ» (Γέν. α' 29), μεθ' ὃ ἠλόγησεν αὐτοὺς εἰπὼν: «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν» (Γέν. α' 28). Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς περὶ τοῦ τρόπου ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους βουλήσεως τοῦ Θεοῦ, ἐμφανισμένης εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἅμα τῇ δημιουργίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεὸς συνέστησε καὶ ἠλόγησε τὸν γάμον, ἐπιγράψας κεφαλίδα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἱστορίας τὴν θεμελιώδη ἀλήθειαν ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀποτελοῦν μίαν ἐνότητα, ἔλκοντες τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἐκ τοῦ ζεύγους τῶν πρωτοπλάστων καὶ ὄντες ἀδελφοὶ ἀλλήλων. Τὴν περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διήγησιν τῆς Γενέσεως διέπει ἡ ἰδέα ὅτι ὁ περιβάλλων τὸν ἄνθρωπον ὕλικός κόσμος ἐδημιουργήθη χάριν αὐτοῦ, ὃν ὁ Δημιουργὸς καθιστᾷ ἀρχοντα καὶ κυρίαρχον πάσης τῆς γῆς καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ ζωικοῦ καὶ φυτικοῦ βασιλείου (Γέν. α' 27-28), ὅπερ κύριον σκοπὸν ἔχει τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου (Ἦσ. με' 18). Ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σύμπαντι καθορίζεται πληρέστερον ὑπὸ τοῦ περὶ ἀνθρώπου σχεδίου τοῦ Δημιουργοῦ, τὸ ὁποῖον περιέχεται εἰς τὸ χωρίον «ποίησεν ἄνθρωπον καθ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν» (Γέν. α' 26), καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος ἐποίηθη ἵνα ἀρχῇ τοῦ ὕλικου κόσμου οὐχὶ ἀπλῶς ὡς ἡ κορωνὴ τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ ὡς τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν καὶ τὸν κόσμον Θεοῦ. Καθὼς δὲ ὁ Θεὸς εἶναι νοῦς νοῦν ἑαυτὸν καὶ ὃν ἐποίησε κόσμον, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονώς κέκτηται νοῦν, ἵνα δύναται ἔνθεν μὲν νὰ νοῆ ἑαυτὸν καὶ ἐρμηνεύῃ τὸν σκοπὸν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κόσμου, ἔνθεν δὲ νὰ ἀνάγεται εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ θεώρησιν, ἐννοίαν καὶ γνώσιν.

Ἐπὶ πλεον τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» ἐμφαίνει τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον, ἢτοι μικρὸν τινα θεὸν ἐν μέσῳ τῆς κτίσεως καὶ ἠθικῶς ἐλεύθερον, τούτεστιν αὐτόνομον, δυνάμενον νὰ θέτῃ εἰς ἑαυτὸν νόμους (πρβλ. Γέν. β' 24), καὶ κατ' ἀκολουθίαν κύριον καὶ ὑπεύθυνον τῶν ἑαυτοῦ πράξεων. Αὐτεξούσιον καὶ ἠθικῶς ἐλεύθερον ἐμφαίνει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ νὰ ἀπέχῃ τῆς βρώσεως «ἐκ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκου καλὸν καὶ πονηρὸν» (Γέν. β' 17), ἢτις ἄλλως οὐδὲν νόημα θὰ εἶχεν ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἔσπερετο ἐλευθέρως βουλήσεως. Τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου ὡς λογικοῦ ὄντος, ἢτοι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία νὰ ἐκλέγῃ ἐλευθέρως, χωρὶς βίας τινός ἐξωθεν ἀσκουμένης, τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν, ἀποτελεῖ θεμελιώδη τῆς Π. Διαθήκης διδασκαλίαν (πρβλ. Γέν. β' 16, γ' 6, Δευτερ. λ' 15-20, Ἱερ. κα' 8, Σοφ. Σειρ. ιε' 14-20 κ. ἄ). Κατ' ἀκολουθίαν ὁ ἄνθρωπος,

ὡς ἐλεύθερον ὄν, ὄφειλε καὶ ἠδύνατο δι' ἰδίων προσπαθειῶν καὶ τῇ βοηθείᾳ τῆς θείας χάριτος, προαγόμενος ἀπὸ γνώσεως εἰς γνώσιν καὶ ἀπὸ ἀρετῆς εἰς ἀρετὴν, νὰ πλησιάσῃ συνεχῶς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν ἀγιότητα καὶ τελεικῶς νὰ ἀποβῇ καὶ αὐτὸς ἅγιος εἰς τὸν τελειότερον δυνατόν βαθμὸν καὶ ἀτρεπτος, μονίμως ἐμμένων ἐν τῷ ἀγαθῷ, ὡς ὁ Θεός, ὡς σαφῶς ὑποδηλοῦται ὑπὸ πολλῶν τῆς Π. Διαθήκης χωρίων (Λευιτ. ια' 45, ιθ' 2, κ' 7, Δευτερ. ιδ' 1, Ἦσ. λ' 19).

Ἡ ἰκανότης αὐτῆ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου προϋποθέτει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπαρξίν πνευματικοῦ στοιχείου ἐπιδοκτικοῦ προόδου καὶ προαγωγῆς εἰς τὴν γνώσιν καὶ τὴν ἀρετὴν. Τὸ πνευματικὸν τοῦτο στοιχεῖον εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ ἧς ὁμοῦς καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν αὐτὴ προέρχεται εἰς τὸ εἶναι οὐδὲν σαφές καὶ συγκεκριμένον εἴρηται εἰς τὰ παλαιότερα τῆς Π. Διαθήκης βιβλία. Καὶ ὀρίζεται μὲν ὁ ἄνθρωπος ὡς «ψυχὴ ζῶσα» (Γέν. β' 7), ἀλλ' ὁ ὅρος οὗτος χρησιμοποιεῖται ἀδιακρίτως τόσον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἐμβίων ὄντων (Γέν. α' 20, 24, β' 19). Ἐπομένως ἡ ἐκφρασις «ψυχὴ ζῶσα» ἐνταῦθα δὲν δηλοῖ σαφῶς τὴν δημιουργίαν ψυχῆς πνευματικῆς, ἀλλ' εἶναι σύντομος περιγραφή τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς, ὅπως ἀντελαμβάνεται αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς καὶ ὁ σύγχρονος αὐτῷ Ἰουδαίος. Ἡ πρότασις ἐξ ἄλλου «καὶ ἐνεψύσθη ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς», ἢτις προηγείται τῆς προτάσεως «καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» τοῦ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὁμιλοῦντος χωρίου (Γέν. β' 7), δὲν δύναται νὰ σημαίνει ὅτι ἡ «πνοή», ἢτις εἰσάγεται ἐξωθεν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ εἰς τὸ ἄψυχον εἰσέτι σῶμα, ὅπερ μετ' αὐτῆς ἠνωμένον ὀρίζεται ὡς «ψυχὴ ζῶσα», εἶναι ἡ ψυχὴ, διότι ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ ἄγει εἰς ἡμαρτημένας ἀκολουθίας, ἐμφαινόμενα ἔνθεν μὲν τὴν ψυχὴν ὡς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ προεληθούσαν καὶ οἰοῦναι ἀποτελοῦσαν τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεῖον στοιχεῖον, κατὰ τὰ πανθείζοντα τῶν Στωϊκῶν διδάγματα, ἔνθεν δὲ ὡς ὀρθὴν τὴν πεπλανημένην ἰδέαν ὅτι ἡ ψυχὴ προεπῆρξε τοῦ σώματος, κατὰ τὴν περὶ προεπέσεως τῶν ψυχῶν θεωρίαν τῶν Πυθαγορείων καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἢτις οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς δύναται νὰ στηριχθῇ. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ δὲν εὐοδοῦται. Ἡ ἐβραϊκὴ λέξις neshamah, ἢν οἱ Ο' ἀπέδωσαν διὰ τῆς λέξεως «πνοή», πολλάκις ἀπαινώσα εἰς τὴν Π. Διαθήκην, ἐξαιρέσει πιθανῶς μίαν μόνον περιπτώσεως (Παροιμ. κ' 27), οὐδεμίαν ψυχικὴν λειτουργίαν, ἢτοι αἰσθησίν, σκῆψιν ἢ θέλησιν σημαίνει, ἀλλ' ἀπλῶς δηλοῖ ζωτικὰς λειτουργίας, ἐκφράζουσα ἐκεῖνο, ὅπερ σήμερον καλοῦμεν φυσικὸν φαινόμενον τῆς ζωῆς.

Ἐξ ἄλλου, ἡ λέξις «ψυχὴ» τῆς φράσεως «εἰς ψυχὴν ζῶσαν» εἶναι ἀπόδοσις τῆς ἐβραϊκῆς λέξεως nephesh, ἢτις ἀπαντᾷ πλειστάκις, καὶ ἔχει πολλάς σημασίας, ἢτοι σημαίνει α) ζωὴν ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν θάνατον, β) τὸν ὅλον ἄνθρωπον ὡς ἄτομον καὶ ἐν τῷ πληθυντικῷ πλῆθος ἀνθρώπων (Γέν. μστ' 27), γ) τὸ προσωπικὸν ἐγώ, ὡς εἰς τὴν φράσιν «τὴν ψυχὴν μου» καὶ δ) δηλοῖ ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δι' οὗ οὗτος λαμβάνει πείραν πράγματός τινος ἀνήκοντος εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ αἰσθηματος ἢ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ (Γέν. λδ' 8, Δευτερ. ιβ' 20). Γενικώτερον ἡ ἐννοία τοῦ ὄρου «ψυχὴ», ὡς δεικνύει τὸ χωρίον «ἐνεψύσθη ὁ Θεός» εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γέν. β' 7) συνδέεται στενῶς πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ ὄρου «πνοή». Ἐν ἄλλοις χωρίοις ἡ ψυχὴ ταυτίζεται πρὸς τὸ αἷμα, ἐν οἷς ρητῶς εἴρηται «τὸ αἷμα αὐτοῦ ψυχὴ», «ἡ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστι» καὶ «ἡ ψυχὴ πάσης σαρκὸς ἐν τῷ αἵματι ἐστι» (Λευιτ. ιβ' 23, ιζ' 11, 14). Συνδυάζοντες τὴν ἐννοίαν τῶν χωρίων τούτων συνάγομεν ὅτι ἡ πνοὴ εὔρηται εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ αἷμα. Κατὰ συνέπειαν δὲν φαίνεται πιθανόν ὅτι εἰς τὰ παλαιότερα τουλάχιστον βιβλία τῆς Π. Διαθήκης ἀπαντᾷ τις τῶν ὄρων τούτων ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς ψυχῆς ὡς πνεύματος, ὡς νοεῖται ἡ ψυχὴ ὑπὸ τὴν δογματικὴν τῆς λέξεως ἐννοίαν.

Ἄλλ' ἂν ἐλλείπη ἀπὸ τὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἡ κατάλληλος λέξις σαφῶς δηλωτικῆς τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς, ἢ τοῦ πνεύματος, ὡς τοῦ δευτέρου συστατικοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ ἐλλείψις αὐτῆ οὐδαμῶς σημαίνει ὅτι ἐλλείπει παντελῶς ἐξ αὐτῆς ἡ περὶ δημιουργίας τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νοεράς καὶ

πνευματικής ψυχής διδασκαλία. Πολλάκις ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ θεμελιώδεις ἀλήθειαι ἐκτίθενται ἐν γλωσσικῇ μορφῇ τοιαύτῃ, ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως οὐδὲν προδίδει περὶ τῶν ὀπισθεν καὶ εἰς τὸ βάθος αὐτῆς ἐνυπαρχουσῶν ἀληθειῶν. Λίαν προσφυῶς δ' ἐλέχθη ὅτι «ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, τῷ ὄντι δὲ καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Βίβλῳ, τὸ τί εἶναι τι ὀφείλομεν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ τί τοῦτο ἐνεργεῖ» (C. R. Smith, *The Bible Doctrine of Man*, σ. 13). Πράγματι δὲ εἰς τὸ βάθος τῆς ὅλης περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διηγήσεως ὑπάρχει εὐκρινὴς οὐ μόνον ἡ διδασκαλία περὶ δημιουργίας τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία περὶ δημιουργίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Διότι, ὡς ἡδὴ ἴδωμεν, τῆς «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» διδασκαλίας βάσις ὑπόκειται ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι νοῦς, ὅπως καὶ ὁ Θεός, ἥτοι ἔχει ἐν ἑαυτῷ στοιχεῖον τι πνευματικόν, ἐν ᾧ εἴρηται «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ πεπλασμένος. Οὐδεμίαν ἐντελῶς σημασίαν ἔχει τὸ γεγονός ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο οὔτε νοῦς οὔτε ψυχὴ ὀνομάζεται. Εἶναι ἀρκετὸν ὅτι προποθίεται καὶ νοεῖται ἐν τῇ ὅλῃ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διηγήσει. Σαφῆς ὑπαινιγμὸς περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχῆς ἀθανάτου ὑπάρχει εἰς τὴν προειδοποίησιν τοῦ Θεοῦ «ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» (Γέν. β' 17). Ἡ προειδοποίησις αὕτη προποθίεται ὅτι ἐάν ὁ ἀνθρώπος δὲν ἡμάρτανε, θά ἔμενεν ἕσασαι ἀθάνατος. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκφράζει καὶ ἡ Σοφία Σολομῶντος ὅταν λέγῃ «ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησε θάνατον, οὐδὲ τέρπειται ἐπὶ ἀπολεία ζῶντων» καὶ «ὁ Θεὸς ἐκτίσεν τὸν ἀνθρώπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας αἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον» (Σοφ. Σολ. α' 13, β' 23-24). Ἀλλὰ τῆς ἀθανασίας φορεῦς δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι τὸ σῶμα, ὅπερ, χροῦς ὄν ἀπὸ τῆς γῆς, ἦτο θνητὸν καὶ φθαρτόν, ὡς μὴ ἰδίαν ζωὴν ἔχον, ἀλλὰ ζωοποιηθὲν εὐθὺς μετὰ τὴν δημιουργίαν ἐν αὐτῷ καὶ τῆς ψυχῆς, ἥτις, ὡς φορεῦς τῆς ζωῆς καὶ ἀθάνατος καθ' ἑαυτὴν ποιηθείσα, θά ἠδύνατο νὰ συντηρῆ εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ τὸ σῶμα ἐάν μὴ ὁ ἀνθρώπος ἡμάρτανεν. Ἐπομένως τὸ μὲν «ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον χροῦν ἀπὸ τῆς γῆς» εἶναι τῆς δημιουργίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐξ ὕλης μόνον συστάσεως αὐτοῦ σημαντικόν, καὶ τὸ «ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς» σημαίνει τὴν ταυτόχρονον μετὰ τοῦ σώματος δημιουργίαν πνευματικῆς καὶ ἀθανάτου ψυχῆς (πρβλ. Σοφ. Σολ. ιε' 11: «ὅτι ἠγγόνησεν τὸν πλάσαντα αὐτόν καὶ τὸν ἐμπνεύσαντα αὐτῷ ψυχὴν ἐνεργοῦσαν καὶ ἐμφυσήσαντα πνεῦμα ζωτικόν»), τὸ δὲ «καὶ ἐγένετο ὁ ἀνθρώπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» ἐμφαίνει τὸν ἐκ τῆς ἐνιαίας ταύτης δημιουργικῆς πράξεως προελθόντα ὅλον ἀνθρώπον, τὸν ἐκ σώματος ὑλικοῦ καὶ ψυχῆς πνευματικῆς συνιστάμενον.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ὀδηγοῦμεθα ἀσφαλῆστερον ἐκ τῆς περὶ *ruach* διδασκαλίας. Ὁ ὄρος οὗτος, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ὄρον «πνεῦμα», εἶναι πολυσήμαντος, αἱ δὲ συνηθέστεραι αὐτοῦ σημασίαι ἀπεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ὁ' διὰ τῶν λέξεων «πνεῦμα», «ἀνεμος», καὶ «πνοή», οὐδέποτε δὲ εἰς τὰ παλαιότερα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ψυχῆς. Καθὼς οἱ ὄροι «πνοή» καὶ «ψυχή», οὕτω καὶ ὁ ὄρος «πνεῦμα», ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ, δηλοῖ καθολικόν τι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως στοιχεῖον. Ἀλλ' ἐνῶ «ψυχὴ» σημαίνει τι τὸ εἰς ὀλόκληρον τὸ σῶμα διαχεόμενον, «πνεῦμα» εἶναι ἡ λέξις, ἥτις σημαίνει πνοὴν ἀέρος, ὅστις εἰσπνέεται κατὰ τὴν ἀναπνοήν. Καθόσον δὲ ἡ πείρα ἐδίδασεν ὅτι ὁ ὑπὸ βίαιον θυμοῦ κατεχόμενος, ἢ ὁ μεγάλην σωματικὴν προσπάθειαν καταβάλλων ἀναπνεεῖ ταχέως καὶ ἰσχυρῶς, ἢ, τουναγτίον, ὁ ὑπὸ τρόμου κυριαρχούμενος οὐδὲ νὰ ἀναπνεύσῃ τολμᾷ, ἢ ἀρχικῇ ἐννοίᾳ τοῦ *ruach* (πνεῦμα) ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τῆς «δυνάμεως ἐν ἐνεργείᾳ». Ἐντεθὲν καὶ ὁ ὄρος συχνότατα ἀπαντᾷ ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς σωματικῆς ρώμης ἢ τῆς ἰκανότητος πρὸς δράσιν (Γέν. με' 27, Ἀριθ. ιδ' 24, Ἰησ. Ν. β' 11, ε' 1, Ἀ' Βασ. λ' 12, Δ' Βασ. β' 14 κ. ἐξ., Κριτ. η' 3). Ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ ἀπαντᾷ οὐχὶ σπανίως καὶ εἰς τὰ μεταγενέστερα βιβλία. Ὅταν π. χ. ὁ Ἡσαίας λέγῃ ὅτι οἱ πολεμικοὶ ἱπποὶ τῶν Αἰγυπτίων «εἰσὶ σάρκες καὶ οὐ πνεῦμα» (λα' 3), ὑπολαμβάνει αὐτοὺς ἀνευ δυνάμεως ἢ ρώμης σωματικῆς. Ἐννοεῖ ἐπίσης ὅτι τὰ ζῶα δὲν ἔχουν πνεῦμα, ἐξ οὗ οὐσιαστικῶς ἐξαρτᾶται ἡ πραγματικὴ δύναμις. Συνελόντι εἰπεῖν, «ψυχὴ» σημαίνει στοιχεῖον ὑπάρχον ἐν τοῖς ἀνθρώποις καὶ

τοῖς ζῴοις, ἐνῶ «πνεῦμα» εἶναι στοιχεῖον ὅπερ κέκτηνται μόνον οἱ ἀνθρώποι καὶ ὁ Θεός.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῶν προφητῶν καὶ ἐφεξῆς ὁ ὄρος «πνεῦμα» προσκίτται πνευματικώτερον περιεχόμενον. Τὴν πρώτην εἰς τοῦτο συμβολὴν παρέσχεν ὁ Ἰεζεκιήλ διὰ τῆς περὶ «καινοῦ πνεύματος» διδασκαλίας αὐτοῦ (1η' 31, λστ' 26). «Καινὸν πνεῦμα» ὅμως δὲν σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πρόσκτησιν νέου, μὴ προϋπάρχοντος ἐν αὐτῷ, πνεύματος, ἀλλὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἡδὴ ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντος, τοῦ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας παλαιωθέντος, εἰς «πνεῦμα καινόν». Ὅθεν παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ πνεῦμα δὲν σημαίνει ἀπλῶς πνοὴν ἢ ρώμην σωματικὴν, ἀλλὰ καὶ τι πλέον τούτων. Ἐκφράζει τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνεῦμα εἶναι τὸ ἐν αὐτῷ πνευματικόν στοιχεῖον, ὅπερ ὑπολαμβάνεται ἡδὴ καὶ ὡς τὸ στοιχεῖον ἐκείνου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, λόγῳ τοῦ ὁποῖου ὁ ἀνθρώπος θεωρεῖται προσωπικότης ἠθικῆ. Ἡ ἰδέα ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ εἶναι ἠθικῶς ἀγαθόν, ἢ ἠθικῶς κακόν, εἶναι ἐνταῦθα σαφές, ἐφ' ὅσον τὸ «καινὸν πνεῦμα» εἶναι ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν ἐγένετο κακόν.

Ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ σημασία τοῦ πνεύματος εἶναι ἐτι σαφεστέρα εἰς τοὺς Ψαλμοὺς (λ' 5, λδ' 19, ν' 12, 19) καὶ τὰ ἐφεξῆς βιβλία τῆς Π. Διαθήκης (Ἰώβ λβ' 8, λδ' 14, Ἐκκλησ. ιβ' 7). Καθόσον δὲ προχωροῦμεν ἐκ τῆς παλαιότερας πρὸς τὴν νεωτέραν Παλαιδιαθηρικὴν Γραμματείαν, αἱ περὶ πνεύματος ἀντιλήψεις ἐμφανίζονται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καθαρώτεραι. Οὕτως ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου λέγεται σαφῶς: «Κύριος ἐκτείμεν οὐρανὸν καὶ θεμελιῶν γῆν ἔστιν ὁ πλάσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ» (Ζαχ. ιβ' 1, Ἡσ. μβ' 5), ὅπερ, κατὰ τὴν Σοφίαν Σολομῶντος καὶ τὸν Ἐκκλησιαστήν, κατὰ τὸν θάνατον ἀπέρχεται τοῦ σώματος (Σοφ. Σολ. ιστ' 14), ἐπιστρέφον εἰς τὸν Θεὸν ὃς ἐδώκεν αὐτό (Ἐκκλησ. ιβ' 7). Διὰ τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὑλιστικὴ πλάνη τὸ ὑπὸ τινων νομιζόμενον ὅτι μετὰ θάνατον «τέφρα ἀποβήσεται τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα διαχυθήσεται ὡς χάδιος ἀήρ» (Σοφ. Σειρ. β' 3). Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ταυτίζεται ἡδὴ πρὸς τὴν ψυχὴν, ὡς ἐν Σοφ. Σολ. ιε' 11, ἐνθα αἱ δύο παράλληλοι ἐκφράσεις «ἐμπνεύσαντα αὐτῷ ψυχὴν ἐνεργοῦσαν» καὶ «ἐμψυσήσαντα πνεῦμα ζωτικόν» ὑπομνήσκουν τὸ χωρίον Γέν. β' 7 καὶ ἔχονται προφανῶς τῆς αὐτῆς ἐννοίας. Ἡ δευτέρα ἐκφρασις κείται χάριν ἐρμηνείας τῆς πρώτης, ὁ δὲ νοῦς τοῦ ὅλου χωρίου εἶναι, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πνεῦμα. Συχνότατα οἱ ὄροι ψυχὴ καὶ πνεῦμα ἐναλλάσσονται ὡς συνώνυμοι (Σοφ. Σειρ. θ' 9, Δαν. [Ἰγν. τριῶν παιδῶν] 33). Ἐν τῇ καθαρώτερα ταύτῃ σημασίᾳ τοῦ ὄρου ἡ ψυχὴ ὑπολαμβάνεται ὡς τὸ κέντρον τοῦ αἰσθηματος ἢ τῆς ἐπιθυμίας (Ἰουδιθ ιβ' 16, Δευτερ. ιη' 6), ὡς τὸ βουλευτικόν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὄργανον (Σοφ. Σειρ. στ' 2), ὡς τὸ ὄργανον τῆς νοήσεως (Σοφ. Σειρ. να' 20), ὡς νοῦς («ἠπορεῖτο τῇ ψυχῇ») (Α' Μακκ. γ' 31) καὶ ὡς τὸ μαθησεὶς ἐπιέμενον (Σοφ. Σειρ. να' 24), ἢ παιδείας ἐπιδεκτικόν (Σοφ. Σειρ. να' 26, 28) ἐν τῷ ἀνθρώπῳ στοιχεῖον. Ἡ περὶ ψυχῆς αὕτη διδασκαλία τῆς Π. Διαθήκης ὁμοιάζει ἐν πολλοῖς πρὸς τὰς περὶ τῆς ἠθικῆς ἀντιλήψεις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι δάνειον ἐξ αὐτῆς. Ἐχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τὴν περὶ ἀνθρώπου διηγήσειν τῆς Γενέσεως καὶ εἶναι βαθμιαία ἀνάπτυξις ἰδέας ἐκεῖ ἐν πρώτῃ καταβολῇ ὑπαρχούσης, ὡς καὶ ἀνωτέρω παρετηρήθη. Ἡδὴ τὰ δύο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως συστατικά διακρίνονται σαφῶς ἀλλήλων, ἀπαντοῦν δὲ χωρία ἐν οἷς σῶμα καὶ ψυχὴ συμπαρίθηνται εἴτε κατὰ παράταξιν (Β' Μακκ. ζ' 37, ιδ' 38, ιε' 30) εἴτε ἐν παραλληλισμῷ (Σοφ. Σολ. α' 4, η' 19-20), ὡσεὶ καὶ τὰ δύο ταῦτα νὰ συνιστοῦν τὸν ὅλον ἀνθρώπον. Σῶμα καὶ ψυχὴ διαφέρουν κατὰ τὰς λειτουργίας (Β' Μακκ. στ' 30, Δ' Μακκ. α' 32), εἰ καὶ ὀφίστανται τὴν ἐπίδρασιν ἀλλήλων (Σοφ. Σολ. θ' 15), ἀλλ' ἡ ψυχὴ ὑπερέχει τοῦ σώματος καὶ ἡγεμονεῖ αὐτοῦ διὰ τοῦ λογικοῦ αὐτῆς (Δ' Μακκ. α' 35). Καθὼς δὲ ἡ ψυχὴ, οὕτω καὶ τὸ σῶμα, ὡς τὸ ἕτερον συστατικόν τοῦ ἀνθρώπου, τυγχάνει ἐξαιρετικῆς τιμῆς καὶ σεβασμοῦ. Ἐντεθὲν μεγάλη καταβάλλεται φροντίς ἵνα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὰ σῶματα τῶν ὀπωσθήποτε τεθνεώτων μόνον ἀταφα. Τὸ σῶμα ἐν τῷ συνδέσμῳ αὐτοῦ μετὰ τῆς ψυχῆς ἀσκεῖ ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῆς, ὑποβάλλον αὐτὴν εἰς τινὰς τῶν ἰδίων περιορισμῶν (Σοφ. Σολ. θ' 15), ἀλλὰ δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς κακόν, ὅπως παρὰ τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἀπαντοῦν δὲ καὶ χωρία καθ' ἃ τοῦτο θεωρεῖται «ἀμίαντον» (Σοφ. Σολ. η' 20). Σὺν τῇ ἀναπτύξει καθαρῶ-

τέρων περί ψυχής αντίληψεων, αναπτύσσεται και η περί άθανασίας της ψυχής πίστις (Ψαλμ. μὴ 15, ιε' 10, Β' Μακκ. ζ' 9, Σοφ. Σολ. γ' 1, 4). Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν περί άθανασίας της ψυχής πίστιν ἐμφανίζεται σαφέστερον καὶ ἡ ἐν σπέρματι εἰς τὸ α' κεφάλαιον της Γενέσεως ὑπάρχουσα αντίληψις ὅτι καὶ τὸ σῶμα ἐδημιουργήθη άθανάτον (Σοφ. Σολ. α' 13, β' 23-24), ἐάν δὲ ἦδη εἶναι θνητόν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν άμαρτίαν τῶν πρωτοπλάστων (Σοφ. Σολ. β' 23-24, Σοφ. Σειρ. κε' 24). Μετά της πίστεως ταύτης συνδέεται στενώτατα καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν άνάστασιν τῶν νεκρῶν (Ἦσ. κοτ' 19, Β' Μακκ. ζ' 9, ιβ' 43, Δαν. ιβ' 2), καὶ τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν (Δαν. ιβ' 2, Ἰουδιθ ιστ' 17).

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ ανθρώπου, ἀφ' ἧς ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μέχρι της πτώσεως αὐτοῦ, ἡ ὑπὸ της δογματικῆς καλουμένη ἀρχέγονος κατάστασις, ἦτο κατάστασις άθωότητος, άγνότητος καὶ καθαρότητος ἀπὸ πάσαν ἐννοίαν ἠθικοῦ μολυσμοῦ ἢ άμαρτίας. Ἡ διδασκαλία αὐτῆς περί ἀρχέγονου δικαιοσύνης τοῦ ανθρώπου δὲν στηρίζεται άπλῶς ἐπὶ θεωρητικῶν προϋποθέσεων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ρητῶν μαρτυριῶν της Ἁγίας Γραφῆς. Καὶ δὴ αὐτὴ αὐτὴ ἡ περί δημιουργίας τοῦ ανθρώπου «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ διδασκαλία της Γενέσεως, ἵνα δύναται οὕτως νὰ ἀρχῇ «τῶν ἰχθύων της θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης της γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ της γῆς» (Γέν. α' 26, 28), ἐφαίνει τὸν άνθρωπον εὐρισκόμενον, ἅμα τῇ δημιουργίᾳ αὐτοῦ, εἰς κατάστασιν πλήρους ἀρμονίας πρὸς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν ὕλικόν κόσμον, πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐτι σαφέστερον, ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν άνθρωπον νὰ ἀπέχη της βρώσεως ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου τοῦ γίνωσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν (Γέν. β' 17), προϋποθέτει αὐτὸν πλασθέντα ἔνθεν μὲ ἀγνόν καὶ ἀμόλυντον κακοῦ, ἦτοι μὴ φέροντα ἐν ἑαυτῷ φύσει τὸ κακὸν ἢ τὴν άμαρτίαν, ἔνθεν δὲ αὐτεξούσιον καὶ ἐλεύθερον ἠθικῶς, ἐφώδιασμένον δι' ὄλων τῶν ἱκανοτήτων, ὥστε νὰ δύναται καὶ νὰ μὴ άμάρτη. Ἐάν δὲ τῷ ὄντι ὁ άνθρωπος ὡς ἠθικῶς ἐλεύθερος καὶ αὐτεξούσιος δύναται καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν νὰ μὴ πράττη τὸ κακόν, πολλῶ μάλλον ἠδύνατο νὰ νική τὸν πειρασμόν της άμαρτίας πρὸς της πτώσεως, διότι ἄλλῳ «μὲν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν τοῦ μὴ φαγεῖν ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου της γνώσεως φαίνεται ἐντελῶς παράλογος, ἡ δὲ καταγνωσθεῖσα διὰ τὴν παράβασιν αὐτῆς ποινὴ κρίνεται κατὰ πάσαν ἠθικὴν καὶ νομικὴν ἐννοίαν ἀσύστατος καὶ αἰθαίρετος. Ἡ δὲ διδασκαλίαν ταύτην της Ἁγίας Γραφῆς ἀκολουθοῦντες καὶ οἱ Πατέρες ἐδίδαξαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν άνθρωπον ἐξ ἀρχῆς «κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν», οὐδὲν ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ «μεμολυσμένον» ἢ «ἀκάθαρτον», «οφύσιν ἀναμάρτητον καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον», «ἐπὶ ἀφθαρσία καὶ εἰκόνη της ἰδίας ἀιδιότητος» (Μ. Ἁθανάσιος, ΡG 25, 5C, 116B, 26, 1172B, 26, 1120B, C₁₁, 26, 1120B₁₁). Τοιοῦτος πλασθεὶς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος καὶ διὰ πάντων τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν ἐφοδίων προικισθεὶς, ἔνθεν μὲν διὰ τοῦ αὐτεξουσίου, της ἐμφύτου ταύτης δυνάμεως τοῦ λογικοῦ ἄνθρώπου, της ἱκανούσης αὐτὸν νὰ ρυθμίξῃ ἐλεύθερως τὴν βούλησιν αὐτοῦ, εἴτε συμφῶνως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἴτε καὶ ἐναντίον αὐτοῦ, ἔνθεν δὲ ἔχων λάβει ἐξωθεν τὴν χάριν της ἀναμαρτησίας ὡς πρόσθετον τοῦ Θεοῦ δῶρον καὶ οὐχὶ ἀναποσπαστῶς συνηρμοσμένη πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οὕτως ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκπέσῃ αὐτῆς, ἠδύνατο ἀμφοτέρω ἢ νὰ ἐναρμονίσῃ τὴν βούλησιν αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον θέλημα καὶ νὰ μὴ άμάρτη καί, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, προαγόμενος δι' ατομικῆς προσπαθείας καὶ άσκήσεως εἰς τὸ αγαθόν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεόν ὁμοιότητα αὐτοῦ τελειῶν, νὰ φθάσῃ εἰς βαθμὸν τελειότητος τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἀποβῇ ἀπολύτως σταθερὸς εἰς τὸ αγαθόν καὶ ἀτρεπτος πρὸς τὸ κακόν, παραμένων ἕσσει ἀθάνατος, ἢ, τουναντίον, τοῦ Θεοῦ παραχωροῦντος διὰ τὸ αὐτεξούσιον, νὰ προτιμήσῃ τὸ κακόν, νὰ παραβῇ τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ καὶ συνεπείᾳ τούτου νὰ ἐκπέσῃ της χάριτος της ἀναμαρτησίας, νὰ στερηθῇ της χάριτος τοῦ Θεοῦ, της συντηρούσης αὐτὸν εἰς τὴν άθανασίαν, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν κατὰ φύσιν φθοράν καὶ τὸν ταύτης ἀκόλουθον θάνατον.

Ἐκ της καταστάσεως ταύτης της ἀρχέγονου ἀναμαρτησίας καὶ δικαιοσύνης παρέτρεψε τὸν άνθρωπον ἡ άμαρτία, ἣτις εἶναι ἐν τῶν κεντρικωτέρων θεμάτων της Βί-

βλου, περί της ἀρχῆς καὶ τῶν ἀρχικῶν συνεπειῶν της ὁποῖας ὁμιλεῖ τὸ τρίτον κεφάλαιον της Γενέσεως. Ἡ άμαρτία περιγράφεται ἐνταῦθα ὡς συγκεκριμένη πράξις της ἐλευθέρας τοῦ ζεύγους τῶν πρωτοπλάστων βουλήσεως, κατὰ παράβασιν ρητῆς ἐντολής τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν παράβασιν ὅμως της ἐντολής τοῦ Θεοῦ δὲν ἐκινήθη ὁ ἄνθρωπος κατόπιν ἰδίας ἐπινοήσεως, ἀλλὰ κατ' εἰσηγήσιν τοῦ διαβόλου, ὅστις, ἐπινοήσας ὁ ἴδιος τὴν άμαρτίαν καὶ πεσὼν αὐτὸς πρῶτος, παρέσυρε καὶ τὸν ἄνθρωπον δι' ἀπάτης καὶ δόλου εἰς ἀνυπακοήν πρὸς τὸν Θεόν (Γέν. γ' 1-5). Τὸ γεγονός τοῦτο ἔχει σπουδαιότητα σημασίαν. Διότι, ἐάν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἐφευρεῖ τὴν άμαρτίαν, τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ὅτι ἐξ ἰδίας ἀπολύτως προαιρέσεως ἐγένετο κακός, ὅπερ θὰ παρίστα αὐτὸν ἀνεπίδεκτον της τοῦ κακοῦ καὶ της άμαρτίας ἀπαλλαγῆς. Ἦδη ὅμως, ἐξωθεν δεχθεὶς τὴν τοῦ κακοῦ προσβολὴν καὶ διὰ δόλου καὶ ἀπάτης τοῦ διαβόλου πλανηθεὶς (Ἦσ. γγ' 6) καὶ πεσὼν, ἔχει πολλὴν τὴν ἐλπίδα της ἀνορθώσεως (Σοφ. Σολ. ιβ' 19, 22). Ἡ ἐλπίς αὐτῆ ἐντίθεται εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις θεὸς «ἐχθραν» ἀνά μέσον τοῦ ὄψεως, τοῦ αἰτίου της πτώσεως τοῦ ἄνθρώπου, καὶ τοῦ «σπέρματος» της ὑπ' αὐτοῦ ἀπαθηθείσης γυναικὸς (Γέν. γ' 15), πρόλεγει καὶ τὴν ἐκβασιν της σημαίνουμένης ὑπὸ της ἐχθρας ταύτης πάλης, ἣτις ἐσεται ἡ τελεία καὶ ἀνεπανόρθωτος συντριβὴ της άμαρτίας καὶ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς διαβόλου, ἀφ' ἐνός, καὶ ἡ πλήρης ἀνόρθωσις καὶ ἀποκατάστασις εἰς τὴν πρὸ της πτώσεως θέσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ πλανηθέντος ἄνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου.

Αἱ κυριώτεροι συνέπειαι της άμαρτίας τῶν πρωτοπλάστων ἦσαν ἡ ἀπώλεια της ἀρχέγονου ἀναμαρτησίας καὶ δικαιοσύνης, ἡ ἀχρεΐωσις τοῦ κατ' εἰκόνα, ἡ κλίσις καὶ ροπή πρὸς τὸ άμαρτάνειν (Γέν. στ' 5, η' 21), καὶ ὁ θάνατος κατὰ τὸ «ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» (Γέν. β' 17). Αἱ συνέπειαι αὗται της πρώτης άμαρτίας δὲν περιωρίσθησαν μόνον εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, ἀλλ' ἐπεξετάθησαν εἰς ἅπαντας τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ἔχουσαι καθολικὸν χαρακτήρα. Ἐπειδὴ δὲ αἱ συνέπειαι της άμαρτίας εἶναι συγχρόνως καὶ ποιναὶ αὐτῆς, ἡ άμαρτία ἐκλαμβάνεται καὶ ὡς δυνάμις φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν καταστρωφὴν διὰ τὸν άμαρτωλόν. Ἐφ' ὅσον δὲ αἱ ἐκ της άμαρτίας συνέπειαι ὡς ποιναὶ διὰ τὴν άμαρτίαν ἔχουν καθολικὸν χαρακτήρα δι' ἅπαντας τοὺς ἄνθρώπους, εὐλόγως καὶ ἡ άμαρτία εἶναι φαινόμενον καθολικόν, ὡς προκύπτει ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν της Π. Διαθήκης (Γέν. στ' 5, η' 21, Ψαλμ. ιδ' 3, νβ' 4). Ἐκ της ἰδέας της καθολικότητος της άμαρτίας καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς ἐγεννήθη καὶ ἡ περί καταλογισμοῦ τῶν ποινῶν άμαρτίας τινός καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ άμαρτήσαντος αντίληψις (Λευιτ. κατ' 39, Δευτερ. ε' 9, Ἐξ. κ' 5, λδ' 7, Ἰερ. λθ' 18 κ.ά.), εἰ καὶ αὐτὴ δὲν συμπίπτει πρὸς γενικὴν της Π. Διαθήκης διδασκαλίαν, ὡς προκύπτει ἐκ της διδασκαλίας τῶν Ἰερουσιμίου καὶ Ἰεζεκιήλ, ὅτινες σχολιάζοντες τὴν παρά τῷ λαῷ πίστιν, τὴν ἐκφραζομένην εἰς τὴν παροιμίαν «οἱ πατέρες ἔφαγον ὄψακα καὶ οἱ δόδοντες τῶν τέκνων ἡμῶν δίασαν»; ἀποκρούουν αὐτὴν βεβαιῶντες ὅτι «ἕκαστος ἐν τῇ ἑαυτοῦ άμαρτίᾳ ἀποθάνειται καὶ τοῦ φάγοντος τὸν ὄψακα αἰμωδιάσουσιν οἱ δόδοντες» (Ἰερ. λη' 29 κ. ἐξ., Ἰεζ. ιη' 2 κ. ἐξ. Πρβλ. Δευτερ. κδ' 16, Παροιμ. ε' 22). Ἐπίσης ἡ άμαρτία ἀπὸ της ἐπόψεως της ἀρχῆς καὶ της αἰτίας αὐτῆς θεωρουμένη, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὴν καθολικότητα τῶν συνεπειῶν αὐτῆς, ὑπολαμβάνεται ὅτε μὲν ὡς κληρονομία σύμπαντος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ της παραβάσεως της Εὔας (Σοφ. Σειρ. κε' 24) ἢ τοῦ Ἄδάμ (Σοφ. Σολ. β' 23 κ. ἐξ.) προοῦσα, ὅτε δὲ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὴν κατὰ τὴν ἰδίαν της προσωπικῆς τοῦ ἄνθρώπου βουλήσεως (Σοφ. Σειρ. ιε' 11-20), ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως καὶ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην περιπτώσει της παραβάσεως τῶν πρωτοπλάστων.

Ἡ άμαρτία φέρει ἀναποσπαστῶς μεθ' ἑαυτῆς τὴν ἐνοχὴν ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ (Ἰεζ. κη' 6 κ. ἐξ.), ὅστις τιμωρεῖ αὐτὴν ἀμειλίκτως (Ἐξ. κ' 5, Δευτερ. ε' 9, Β' Βασ. κδ' 15, Ἦσ. μζ' 9, Ἰερ. κα' 12). Ἐνεκα της άμαρτίας ὁ ἄνθρωπος καθίσταται οὐχὶ ἄλλῳ ἐνοχος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐχθρὸς αὐτοῦ (Σοφ. Σολ. ιβ' 3 κ. ἐξ., Ἰεζ. κη' 18) καὶ εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ βδελυκτός (Ἦσ. μδ' 19, Σοφ. Σολ. ιβ' 23). Ἐντεῦθεν ἐπήγαγεν ἡ περί ἐξίλασμοῦ διδασκαλία, τὸν ὁποῖον ὁ άμαρτωλὸς ἄνθρωπος της Π. Διαθήκης δύναται νὰ ἐπιτύχῃ διὰ της μετανοίας

καὶ τῶν ἐξίλαστηρίων θυσιῶν (Β' Βασ. κδ' 10, 21, 'Ησ. μδ' 22, Σοφ. Σολ. ιβ' 2, 19). Ἄλλ' αἱ θυσίαι ἐλάχιστα ἱκανοποιοῦν τὴν πρὸς σωτηρίαν ἔφεσιν αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀναζητεῖται ἀσφαλέστερος τρόπος σωτηρίας. Οὕτως ἢ ἐν σπέρματι εἰς τὰ ἀρχαιότερα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης ὑπάρχουσα περὶ Μεσσιου ἰδέα (Γέν. γ' 15, ιβ' 3β) καλλιεργείται καὶ διαμορφοῦται ὑπὸ τῆς μεταγενεστέρης Γραμματείας εἰς τέλειον βαθμὸν, ὥστε ἢ τε θαυμαστὴ τοῦ Μεσσιου γέννησις ('Ησ. ζ' 14, Μιχ. ε' 1), ὁ ἀναμάρτητος βίος ('Ησ. νγ' 9β) καὶ ὁ ἐξίλαστήριος θάνατος ('Ησ. νγ' 4-5, 7-8) μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας προφητεύονται καὶ περιγράφονται. Τοιοῦτοτρόπως ἢ ἀντίληψις ὅτι ὁ ἄνθρωπος λόγῳ τῆς ἁμαρτίας κατέστη ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ ὑποχωρεῖ βαθμιαίως εἰς τὴν πίστιν ὅτι ὁ Θεὸς οὐδέποτε ἐπαυσε ἀγαπᾶν τὸν παραβάτην τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἄνθρωπον, δίδων τόπον μετάνοιᾶς καὶ σωτηρίας, ἀκόμη καὶ εἰς περιπτώσεις ἁμαρτωλότητος βαρυτάτης μορφῆς (Σοφ. Σολ. ιβ' 8, 10) καὶ προλειαινῶν τὴν ὁδὸν τῆς διὰ τοῦ Μεσσιου πλήρους θεραπείας καὶ ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν ἀρχικὸν του προορισμὸν. Ἡ ἁμαρτία, ἐπομένως, εἰ καὶ παρέτρεψε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, δὲν ἐφθειρεν αὐτὸν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ εἶναι ἀνεπίδεκτος ἀνορθώσεως, οὐδὲ ἠλλάξε τὰς περὶ αὐτοῦ διαθέσεις καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ, ἢ ἰδέα δὲ αὕτη διήκει δι' ὅλων τῶν τῆς Π. Διαθήκης σελίδων, ἀποτελοῦσα κεντρικώτατον αὐτῆς δίδαγμα. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ὁ ἄνθρωπος ἀπεμακρύνθη μὲν τοῦ Θεοῦ λόγῳ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀπώλεσε τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχ ἤττον, παρὰ τὴν ἁμαρτωλότητα αὐτοῦ, ὑπολαμβάνεται ἔτι ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ (Σοφ. Σολ. θ' 7, 'Ησ. μθ' 14-16), περιβαλλόμενος μὲ ἀπεριόριστον ἀγάπην, καὶ ὦν τὸ κέντρον τοῦ ἐνδιαφερόντος καὶ τῆς μερίμνης τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δὲ ἢ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον ἀπεριόριστος, ὥστε νὰ ποιῇ τὴν ἐαυτῆς παρουσίαν δῆλῃν ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ Θεός, πρὸς τὸ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου συμφέρον καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν τελειώσιν αὐτοῦ ἀποβλέπων, τιμωρῇ σκληρῶς τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ (Σοφ. Σολ. ιβ' 22). Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται ὅτι διατηρεῖ εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ἀκεραίαν τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ προσωπικότητα καὶ διαθεθεῖ ἠθικὴν ἐλευθερίαν, καθιστώσων αὐτὸν ἱκανὸν νὰ συμβάλῃ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ περὶ τοῦ τελικοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ θεοῦ σχεδίου.

Κ. Διαθήκη. Ἡ Κ. Διαθήκη, τὴν Π. Διαθήκην ἔχουσα ὡς προϋπόθεσιν, ἀναπτύσσει περαιτέρω καὶ συμπληροῖ κατὰ τὰ κενὰ αὐτῆς σημεῖα τὴν ἀνθρωπολογίαν αὐτῆς. Καθὼς ἢ Π. Διαθήκη, οὕτω καὶ ἢ Κ. Διαθήκη ὑπολαμβάνει τὸν ἄνθρωπον ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν σύστασιν αὐτοῦ δημιουργημῶν θεοῦ (Μάρκ. ι' 6, Ματθ. ιθ' 4, Πράξ. ιζ' 28), κατ' εἰκόνα (Ρωμ. η' 29, Κολοσ. γ' 10) καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ('Ἰακ. γ' 9) γεγονότα, ἐκ σώματος ὑλικοῦ καὶ ψυχῆς πνευματικῆς συνιστάμενον (Ματθ. κστ' 41, Μάρκ. ιδ' 38, Ματθ. ι' 28, Γαλάτ. ε' 17).

Ἡ ψυχὴ συγκρινομένη πρὸς τὸ σῶμα ἔχει ἀσυγκρίτως μεγαλυτέραν ἢ ἐκεῖνο ἀξίαν (Ματθ. ιστ' 25, Μάρκ. η' 36), οὕσα τὸ ὕψιστον ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθόν, τοῦ ὁποίου οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἰσάξιον ἀντάλλαγμα (Ματθ. ιστ' 26, Μάρκ. η' 37) καὶ χάριν τοῦ ὁποίου ὀφείλει τις νὰ θυσιάσῃ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ζωὴν αὐτοῦ (Ματθ. ι' 39, ιστ' 25, Μάρκ. η' 25, Λουκ. θ' 24). Τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐναντι τοῦ σώματος ὀφείλει ἢ ψυχὴ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι αὕτη μὲν εἶναι ἀθάνατος, ἐκεῖνο δὲ θνητόν (Ματθ. ι' 28). Διὰ τοῦτο ἢ ψυχὴ εἶναι τὸ κυριώτερον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μέρος, ἀποτελοῦσα τὸν ἔσω ἄνθρωπον (Β' Κορ. δ' 16, ε' 6, Ρωμ. ζ' 22, Ἐφεσ. γ' 16), ἢ τὸν κρυπτόν τῆς καρδίας ἄνθρωπον (Α' Πέτρ. γ' 4). Ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα θεωρεῖται ὡς «ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος» (Β' Κορ. δ' 16), ὡς τοιοῦτο δὲ ἔχει τὴν ἐαυτοῦ σχετικὴν ἀξίαν (Ματθ. στ' 26), χρῆζον τῆς δεούσης μερίμνης καὶ θεραπείας (Λουκ. δ' 39, Ματθ. δ' 23). Τὴν ἀξίαν ταύτην τοῦ σώματος ἐξαιρεῖ ἢ ἀντίληψις ὅτι τοῦτο, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περὶ σώματος ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων ὡς φυλακῆς τῆς ψυχῆς καὶ ἔδρας τοῦ κακοῦ (Πλάτωνος, Κρατύλος 400C, Φαιδρ. 250C, Γοργ. 493A), εἶναι μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ (Α' Κορ. στ' 15, ιβ' 27, Ἐφεσ. ε' 30) καὶ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Α' Κορ. στ' 19, Πρβλ. Α' Κορ. γ' 16, Β' Κορ. στ' 16, Ἐφεσ. β' 21). Διὰ τοῦτο ὀφείλει καὶ τὸ σῶμα νὰ διατηρῆται καθαρὸν καὶ ἀμόλυντον ἀπὸ τοῦ τῆς ἁμαρτίας ρύπου (Α' Κορ. στ' 15, 18), διότι σῶμα

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου.
Χεῖρ Φωτίου Κόντογλου.

καὶ ψυχὴ ἀποτελοῦν τὸν σύνολον ἄνθρωπον, ἀνευ δὲ σωματικῆς καθαρότητος ἢ ψυχικῆς καθαρότητος εἶναι ἀδύνατος.

Ἐν τῶν κεντρικωτέρων θεμάτων τῆς Κ. Διαθήκης εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἁμαρτίας, ὡς τοῦτο τίθεται καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Ἄλλ' ἐνῶ ἢ διδασκαλία τῆς Π. Διαθήκης στρέφεται κυρίως περὶ τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ὁποίου σκιώδεις μόνον ἐλπίδας καὶ προβλέψεις διατυποῖ, ἢ διδασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης κύριον αὐτῆς θέμα ἔχει τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς ἁμαρτίας λύτρωσιν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν, τῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας τῆς Κ. Διαθήκης δύο εἶναι τὰ κεντρικὰ σημεῖα: α) ὁ «καλαιὸς ἄνθρωπος» (Ἐφεσ. δ' 22, Ρωμ. στ' 6, Κολοσ. γ' 9), ἢτοι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἁμαρτίας καὶ β) ὁ «καινὸς ἄνθρωπος» (Ἐφεσ. β' 15, δ' 24, Κολοσ. γ' 9), τούτεστιν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ καταστάσει τῆς χάριτος, ἐπειδὴ ἀναγκαιῶς ἐν μιᾷ τῶν δύο τούτων καταστάσεων διατελεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἱστορικῇ καὶ ἐμπειρικῇ αὐτοῦ ὑπάρξει. Ὅτι δὲ πᾶς ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐρχόμενος τελεῖ ἐν καταστάσει ἁμαρτίας, ὑποτίθεται καὶ ὑπὸ τῆς Κ. Διαθήκης ὡς αὐτονόητον καὶ ἀναμφισβήτητον γεγονὸς (Α' Ἰω. α' 8, 10, Ἰακ. γ' 2, Ρωμ. γ' 4). Οὕτως, ἢ ἁμαρτία καὶ ὁ αὐτῆς ἀκόλουθος θάνατος ἀντιμετωπίζονται ὡς καθολικὸς τῆς ἀνθρωπότητος κληρὸς (Ρωμ. ε' 12). Τὴν καθολικότητα τῆς ἁμαρτίας προϋποθέτει ἢ παρουσία τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν κόσμον, ἐλθόντος, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βεβαίωσιν, ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον (Ἰω. ιβ' 47, Πρβλ. Ἰω. α' 29, γ' 17). Ταύτην ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὸ πρὸς πάντας τοὺς ἄνθρωπους κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ περὶ μετάνοιᾶς (Ματθ. δ' 17, Μάρκ. α' 15), μὲ τὸ ὁποῖον ἤρξατο τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἀποτελεῖ δ' αὕτη γενικὴν ἰδέαν διήκουσαν δι' ὅλων τῶν τῆς Κ. Διαθήκης βιβλίων (Ματθ. ιβ' 39, Μάρκ. η' 38, ι' 18, Λουκ. ιη' 18, Ρωμ. ε' 12, 21, Α' Ἰω. β' 2).

Αἱ συνέπειαι τῆς ἁμαρτίας ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ εἶναι εἰς μεγαλυτέρον βαθμὸν αἰσθηταὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἢ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Ἡ ἁμαρτία εἶναι τὸ μεσότοιχον (Ἐφεσ. β' 14), ὅπερ χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ χειρόγραφον (Κολοσ. β' 14), τὸ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἰδίαις χερσὶ γεγραμμένον, τὸ ὁποῖον δίκην συμβολαίου προσεπικυροῖ τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας (Ρωμ. ζ' 23, 25, η' 2) καὶ ἐμφανεῖ αὐτὸν δοῦλον μὲν τῆς ἁμαρτίας (Ρωμ. στ' 6, ιζ' 20) καὶ τῆς φθορᾶς (Β' Πέτρ. β' 19), ἐχθρὸν δὲ τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. ε' 10, Κολοσ. α' 21), ἀξίον αἰωνίου τιμωρίας (Ματθ. η' 12, ιγ' 42, 50, κβ' 13, κδ' 51, κε' 46, Λουκ. ιγ' 28, Ρωμ. α' 5, 8, 9). Παρὰ ταῦτα ὅμως καὶ ἐν τῇ ἁμαρτωλῷ ἔτι καταστάσει αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος δὲν τυγχάνει τῆς μεταχειρίσεως, ἢς εἶναι λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ἀξίος. Θεωρεῖται μᾶλλον ὡς ἀσθενῆς ἔχων ἀνάγκην ἰατροῦ (Ματθ. θ' 12, Μάρκ. β' 17, Λουκ. ε' 31), ἢ ὡς πεσών

εις χειρας ληστών, ὅψ' ὄν γυμνωθεὶς καὶ θανασιμῶς τραυματισθεὶς, κείται ἡμιθανὴς ἐν μέσῃ ὁδῷ, δεόμενος περισυλλογῆς καὶ νοσοκομειακῆς περιθάλψεως (Λουκ. ι' 30-35), ἢ ὡς πρόβατον ἀπολωλός, ὅπερ ἀναζητεῖ ὁ ποιμὴν αὐτοῦ, ὅστις, ἅμα ὡς εὐρὼν, ἀναλαμβάνει ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ ἐπαφέρει αὐτὸ εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀσφαλὲς ἀπὸ παντός κινδύνου (Ματθ. ιη' 11, 12, Λουκ. ιε' 4-6, Ματθ. ι' 6, 15, 24, Α' Πέτρ. β' 25). Εἶναι ἀξιὸν πολλῆς προσοχῆς, ὅτι ἐν πάσαις ταῖς παραβολαῖς ταύταις ἐξαιρεται ἰδιαιτέρως ἡ ἀνάγκη σωτηρίας, ἀνευ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ πρὸς σωτηρίαν ἑαυτοῦ, πάντοτε δὲ νοεῖται ὁ Θεός, ὅστις μεριμνᾷ περὶ αὐτῆς (Ἰω. στ' 44). Γίνεται ἐντεῦθεν φανερόν, ὅτι ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ αἱ διαθέσεις τοῦ ἁγίου Θεοῦ ἐναντι τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι, ὡς πολλαχοῦ τῆς Π. Διαθήκης περιγράφονται, διαθέσεις ἀδεκάστου κριτοῦ καὶ ἀτέγκτου τιμωροῦ τοῦ παραβάτου τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ (Δευτερ. ε' 9, Ἐξ. κ' 5, Β' Βασ. κδ' 15 κ. ἔξ., Ἦσ. μζ' 9 κ. ἔξ., Ἰερ. κα' 12), ἀλλ' αἰσθήματα πολυεσπλάγχθου πατρός, ὅστις ἀναμένει νὰ ὑποδεχθῆ εἰς τὴν πατρικὴν ἀγκάλην τὸν ἄσωτον υἱὸν μετανοοῦντα, ἵνα ἀποκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὰ προηγούμενα τῆς οἰκείας ὑπαιτιότητι ἀπολεσθεΐσης υἰότητος δικαιώματα (Λουκ. ιε' 11-32). Ἡ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου διδασκαλία τοῦ Κυρίου εἶναι σαφής. Ὁ Θεός εἶναι ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Ματθ. στ' 9, 14, 15, 18, 26, Μάρκ. ια' 25, 26, Λουκ. ια' 13, ιβ' 30, 32), οὐτινος αἱ πατρικαὶ διαθέσεις ἐκφράζονται θαυμαστικῶς, ἀφ' ἐνός μὲν, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ ὅπως οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἀπολεσθῆ (Ματθ. ιη' 14, Μάρκ. ι' 23), ἐπειδὴ «θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τιμ. β' 4) καὶ ἐν τῇ χαρᾷ αὐτοῦ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι (Ματθ. ιη' 13, Λουκ. ιε' 7, 10), ἀφ' ἑτέρου δέ, καὶ κατ' ἐξοχὴν, ἐν τῇ ἀπειρῷ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀγάπῃ, ἥς ἐνεκα καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς θάνατον ὑπὲρ αὐτοῦ (Ρωμ. ε' 8, η' 32, Α' Πέτρ. γ' 18, Α' Ἰω. δ' 9-10). Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ ταῦτα, παρὰ τὴν ἁμαρτωλότητα αὐτοῦ, εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ ἀγαπητόν, ἐν τῇ ιδιότητι δ' αὐτοῦ ταύτη εὐρηται ὡς πρὸς μὲν τὸν Πατέρα Θεὸν εἰς σχέσιν υἱοῦ πρὸς πατέρα, ὡς πρὸς δὲ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς σχέσιν ἀδελφοῦ πρὸς ἀδελφόν (Ματθ. κε' 40, Μάρκ. γ' 35, Ρωμ. η' 29). Ὁ ἐνανθρωπήσας θεῖος Λόγος ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, οὐ μόνον ὡς Δημιουργός, ἀλλὰ καὶ ὡς πρωτότοκος ἀδελφός αὐτοῦ (Ρωμ. η' 29, Ἐβρ. β' 10 κ. ἔξ., 16 κ. ἔξ.). Ὅθεν ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκαλύπτεται πλήρως ἡ πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει ἐν ὅλῃ τῇ πληρότητι αὐτῆς ἡ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τῆς ἀγάπης τὸ πρῶτον διατυπωθεῖσα περὶ Θεοῦ ἀντίληψις, ὅτι «ὁ Θεός ἀγάπη ἐστὶ» (Α' Ἰω. δ' 8, 16).

Ἐπὶ τὸ φῶς τῆς τοιαύτης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἡ δυνατότης τῆς ἀπαλλαγῆς παντός ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἡ ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν κατάστασιν τῆς χάριτος μεταβάσις αὐτοῦ εἶναι αὐτονόητος. Ἡ χάρις, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα, εἶναι ἡ λυτρωτικὴ καὶ ἁγιαστικὴ δωρεά, ἡ ἐκ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ πηγάζουσα, τῆς ὁποίας τελικὸς σκοπός εἶναι ἡ ἀναγέννησις τοῦ παλαιοῦ τῆς ἁμαρτίας ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον καινόν, «τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα» (Ἐφ. δ' 24). Ἡ περὶ καινοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία εἶναι τὸ κεντρικώτερον σημεῖον τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Κ. Διαθήκης, ὅπερ κατ' ἐξοχὴν καὶ μετὰ κλασσικῆς ὄντως πρωτοτυπίας καὶ ὑπερόχου σαφηνείας πραγματεύεται ὁ Παῦλος. Καθὼς δὲ ἡ περὶ «καινοῦ πνεύματος» διδασκαλία τοῦ Ἱερεμίου (ιη' 31, λστ' 26), οὕτω καὶ ἡ περὶ «καινοῦ ἀνθρώπου» διδασκαλία τοῦ Παύλου δὲν ἐκδέχεται τὸν καινὸν ἄνθρωπον ἐντελῶς ἀνεξάρτητον τοῦ παλαιοῦ, ἀλλὰ τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον ἀναγεννημένον διὰ τῆς ἐν Χριστῷ χάριτος εἰς ἄνθρωπον «νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν» (Κολοσ. γ' 10). Εἶναι ἐντεῦθεν φανερόν, ὅτι ὁ Παῦλος τὴν ἀνθρωπολογίαν αὐτοῦ ἐκθέτει ἐν συναρτήσῃ καὶ ὀργανικῇ ἐνότητι πρὸς τὴν Χριστολογίαν αὐτοῦ. Ἡ σχέσις αὕτη καταφαίνεται καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων σημείων τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τοῦ «ἐνός ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ» πρὸς τὸν ἕνα, τὸν ἄνθρωπον Ἀδὰμ, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχει πληρῆς κατ' ἀντίστροφον λόγον ἀνάλογια (Ρωμ. ε' 12-21), κατὰ τὰς ἐξῆς λογικάς καὶ νο-

μικὰς ἀκολουθίας: Καθὼς δηλαδὴ δι' ἐνός ἀνθρώπου, τοῦ πρώτου Ἀδὰμ, ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ θάνατος εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τῆς παρακοῆς αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ καὶ ἀπέθανον, οὕτω καὶ πολλῶ μᾶλλον διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνός ἀνθρώπου Χριστοῦ, τοῦ δευτέρου Ἀδὰμ, ἡ χάρις καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσεν, ἡ βασιλεία τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου κατηργήθη καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνός ἐγένετο παντός ἀνθρώπου δικαίωμα εἰς δικαιοσύνην ζωῆς.

Ὁ παραλληλισμὸς οὗτος εἶναι λίαν προσφιλὴς εἰς τὸν Παῦλον, πλεον δὲ ἡ ἀπαξ χρῆται οὗτος αὐτῷ, ἵνα σαφεστέραν καταστήσῃ τὴν περὶ χάριτος διδασκαλίαν αὐτοῦ. «Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος Ἀδὰμ», λέγει ἀλλαχού (Α' Κορ. ιε' 45 κ. ἔξ.) «ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν» ὁ ἐσχάτος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν», καὶ «ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ» οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι» καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου». Ἡ σχέσις τοῦ πρώτου Ἀδὰμ πρὸς τὸν δεύτερον Ἀδὰμ (περὶ τῆς κατὰ Παῦλον τυπολογίας ταύτης Ἀδὰμ-Χριστοῦ βλ. Ἰω. Καλογήρου, «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος περὶ ἀνθρώπου», σ. 15 κ. ἔξ.) ἐν ἀμφοτέροις τοῖς παραλληλισμοῖς τούτοις εἶναι λίαν σαφής. Ὁ μὲν πρῶτος Ἀδὰμ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, τοῦ ὁποίου τὴν εἰκόνα φορεῖ πᾶς ἐξ ἐκείνου γεννώμενος ἄνθρωπος, ὅστις κατὰ τὸ πρότυπον αὐτοῦ καλεῖται παλαιὸς ἀνθρώπος, ὁ δὲ δεύτερος Ἀδὰμ εἶναι ὁ τέλειος ἀνθρώπος, «ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α' Πέτρ. β' 22, Β' Κορ. ε' 21, Α' Ἰω. γ' 5), ὁ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν ὑπολιμπάνων ἑαυτὸν τοῖς ἀκολουθοῦσι τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ (Α' Πέτρ. β' 21, Ἰω. ιγ' 15), τὸ πρότυπον καὶ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ καινοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου τὴν εἰκόνα φορεῖ πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ ἀναγεννώμενος ἄνθρωπος, ὅστις κατὰ τὸ πρότυπον ἐκείνου καλεῖται καινός ἀνθρώπος τῆς ἐν Χριστῷ χάριτος.

Ἡ ὁξεία ἐνταῦθα διαστολή μεταξὺ πρώτου Ἀδὰμ καὶ ἐσχάτου Ἀδὰμ, μεταξὺ τοῦ χοϊκοῦ δηλονότι καὶ τοῦ ἐπουράνιου ἀνθρώπου, εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Παύλου περὶ τῆς ριζικῆς μεταβολῆς, τὴν ὁποίαν ἀπεργάζεται ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις εἰς τὴν ὅλην πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, μετασχηματίζουσα αὐτὸν εἰς καινὸν ἄνθρωπον, οὐράνιον ὅσον ἀπέχοντα τοῦ χοϊκοῦ, οἷος ἦτο οὗτος πρὸ τῆς μεταβολῆς ταύτης. Ἡ ἐξάρτησις τῆς ἐν Χριστῷ καινότητος τοῦ ἀνθρώπου τῆς χάριτος ἐκ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ γίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω πλεον ἢ σαφῆς. Ὁ ἀνθρώπος Χριστός εἶναι, ὡς καὶ πᾶς ἄνθρωπος, υἱὸς τοῦ Ἀδὰμ, κοινός δὲ πάντων, τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῶν αὐτοῦ ἀπογόνων πάντων, Πατὴρ εἶναι ὁ Θεός, «ὃ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἐνός πάντες», δι' ἣν αἰτίαν καὶ ἀδελφοὺς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ σωζομένους ὁ Χριστός καλεῖ (Ἐβρ. β' 10-11). Ἡ ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀδελφοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἡ πληρωθεῖσα ἐν τῷ σταυρικῷ αὐτοῦ θανάτῳ (Φιλιπ. β' 8), αἶρει πλήρως τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰς συνεπείας τῆς παρακοῆς τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἀποβαίνει δικαίωμα παντός ἀνθρώπου «εἰς δικαιοσύνην ζωῆς» (Ρωμ. ε' 18). Εἶναι ἐνταῦθα πρόδηλον ὅτι τὴν σχέσιν ταύτην ποιεῖται ὁ Παῦλος καὶ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ νόμου θεωρῶν τὸ πρόβλημα τῆς ἁμαρτίας. Ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη ἡ ἁμαρτία, ἥς κέντρον ὁ θάνατος, ἔλκει τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐκ τοῦ νόμου (Α' Κορ. ιε' 56). Διότι πρὸ τοῦ νόμου «ἁμαρτία οὐκ ἐλλογεῖτο» (Ρωμ. ε' 13, ζ' 8, Πρβλ. Ἰω. θ' 41, ιε' 22, Ρωμ. δ' 15, Α' Κορ. ιε' 56), ἀπαξ δὲ δοθείσης τῆς ἐντολῆς, λαβοῦσα δ' αὐτῆς ἀφορμὴν ἡ ἁμαρτία ἐξηπάτησε καὶ ἀπέκτεινε τὸν ἄνθρωπον (Ρωμ. ζ' 11). Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἁμαρτία ἀσκεῖ τὸ κράτος αὐτῆς νομικῶς, οὕτως εἰπεῖν, δικαιώματα, τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου ἐλευθερίαν ὄρᾳ ὁ Παῦλος εἰς τὴν πληρωσιν τοῦ δικαιώματος τοῦ νόμου (Ρωμ. στ' 6, 18, ζ' 16, η' 4), ἥτις ἐγένετο διὰ τῆς μέχρι θανάτου ὑπακοῆς τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ (Φιλιπ. β' 8, Ρωμ. ε' 19). Ἀλλὰ τὴν πληρωσιν τοῦ δικαιώματος τοῦ νόμου ἀντιπροσωπευτικῶς ὑπὲρ παντός ἀνθρώπου συντελεσθεῖσαν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ (Β' Κορ. ε' 14) ποιεῖ καὶ πᾶς ἄνθρωπος δι' ἑαυτὸν προσωπικῶς ἐάν βαπτισθῆ εἰς Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ παλαιὸς ἀνθρώπος συσταυροῦται (Ρωμ. στ')

6) και συνθάπεται μετά του Χριστού (Ρωμ. στ' 4), θανατούμενος τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν ἐτέρω, ἦτοι τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγεγνημένῳ Χριστῷ (Ρωμ. ζ' 4, Β' Κορ. ε' 14), μεθ' οὗ συνεγείρεται ἐν καινότητι ζωῆς, ἐλεύθερος ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, ἥτις ἦδη καταργεῖται (Ρωμ. στ' 6, ζ' 6).

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ ἐν τῇ καταστάσει τῆς χάριτος ἄνθρωπος εἶναι ὁ πλήρως μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ καταλλαγείς (Ἐφεσ. β' 15), ὁ ἀπεκδυσάμενος τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐνδυσάμενος τὸν νέον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα (Ἐφεσ. δ' 24, Κολοσ. γ' 10), ὁ μὴ ὢν ἐκ τοῦ κόσμου (Ἰω. ιε' 19), ἀλλ' ἀνωθεν ἐκ Θεοῦ γεγεννημένος (Α' Ἰω. γ' 9, ε' 1), ὁ τὸν κόσμον νικῶν (Ἰω. ε' 4) καὶ τὴν ἁμαρτίαν μὴ ποιῶν (Α' Ἰω. γ' 9), διότι «πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ τηρεῖ αὐτὸν καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἄπτεται αὐτοῦ» (Α' Ἰω. ε' 18). Καινὸς ἄνθρωπος, τέλος, εἶναι ὁ ἐν Χριστῷ λελυτρωμένος ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ὑπὸ μὲν τοῦ Ἰησοῦ παραβάλλεται πρὸς τὸ κλῆμα, ὅπερ αἰεὶ ἠνωμένος μετὰ τῆς ἀληθοῦς ἀμπέλου, τοῦ Χριστοῦ, ἀντλεῖ ἐκείθεν τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρὸς καρποφορίαν δύναμιν (Ἰω. ιε' 5), ὑπὸ δὲ τοῦ Παύλου πρὸς τὸ ζῶν μέλος τοῦ ἐνὸς σώματος, τῆς Ἐκκλησίας, ἧς κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστὸς (Ἐφεσ. ε' 30, Ρωμ. ιβ' 5, Ἐφεσ. ε' 23, Κολοσ. α' 18). Ἐν τῇ σχέσει ταύτῃ καὶ ἐνόητι τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Χριστοῦ πραγματοῦται διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Χριστῷ ἡ πλήρης ἀνθρώπις τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀποκατάστασις αὐτοῦ εἰς τὰ δικαιώματα υἰότητος, ὧν εἶχεν ἀποξενώσει ἑαυτὸν ἐνεκα τῆς ἁμαρτίας, καὶ καθίσταται οὗτος νῦν, ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν καὶ ἀδελφὸς τοῦ Χριστοῦ, κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ (Ρωμ. ιη' 16-17, Γαλάτ. δ' 7, Τιτ. γ' 7, Ἰακ. β' 5) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ἥτις θεωρεῖται ὡς ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ πραγμάτωσις τοῦ σκοποῦ τούτου θεμελιούται ἐπὶ δύο παραγόντων, τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως καὶ τῆς θείας χάριτος (Ἰω. στ' 44, 65, ιε' 5), καὶ ἄρχεται ἀπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς, καθ' ἣν ὁ ἐν Χριστῷ σεσωσμένος ἄνθρωπος προγεύεται τῶν ἀγαθῶν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Λουκ. ιζ' 21) ὡς υἱὸς Θεοῦ κατὰ χάριν. Καὶ ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς, ἐξ ἧς καὶ, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ἐξαρτᾶται ἡ πλήρωσις τοῦ σκοποῦ τούτου, τελειοῦται δὲ ἐν τῇ ἐσχάτῃ τῆς ἱστορικῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς ἡμέρᾳ, τῇ ἡμέρᾳ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, καθ' ἣν, ὡς μετὰ θαυμαστῆς σαφηνείας ἐξηγεῖ ὁ Παῦλος, «τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσεται ἀθανασίαν» (Α' Κορ. ιε' 54, Β' Κορ. ε' 4).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Παν. Χ. Δημητροπούλου, Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, Ἀθήναι 1954. Ἰωάννου Καλογηροῦ, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος περὶ ἀνθρώπου, Θεσσαλονικὴ 1952. C. Ryder Smith, The Bible Doctrine of Man, London 1951.

ΠΑΝ. Χ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀνθρωπομορφισμός. Καὶ ἀνθρωποπαθισμός. Οὗτω καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἡ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς διευκρινήσεως ὑψηλῶν ἰδεῶν, λόγων καὶ γεγονότων ἐπιβληθεῖσα εἰς τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς τῆς συνήθεια νὰ ὁμιλοῦν πρὸς διασάφην τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ ἀπροσίτου εἰς τὴν ἀνθρώπινον διάνοιαν Θεοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ φαίνονται ἀποδίδοντες εἰς αὐτὸν «ἀνθρώπινον μορφήν» (ἀνθρωπομορφικαὶ ἐκφράσεις) καὶ «ἀνθρώπινα πάθη» (ἀνθρωποπαθεῖς ἐκφράσεις). Οὕτω π.χ. γίνεται λόγος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ δὴ πρὸ παντὸς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, περὶ προσώπου καὶ ὀφθαλμῶν καὶ ὠτῶν καὶ βραχίωνος καὶ χειρῶν καὶ δακτύλων καὶ ποδῶν καὶ νώτων καὶ στόματος τοῦ Θεοῦ καὶ παρίσταται οὗτος ὡς βλέπων καὶ ἀκούων καὶ ὁμιλῶν καὶ περιπατῶν καὶ ἐποχούμενος καὶ καθήμενος καὶ μεριμνῶν καὶ ἀναπαυόμενος καὶ ἀναβαίνων καὶ καταβαίνων καὶ γελῶν καὶ ὀργιζόμενος καὶ ἐνθυμούμενος καὶ τιμωρῶν καὶ μετανῶν καὶ συγχωρῶν καὶ ζηλῶν καὶ κοιμώμενος καὶ ἐγειρόμενος κ.λπ. Εἶναι ὁμοῦς ἀξίον ἰδιαίτερα προσοχῆς, ὅτι οὐδέποτε ἀποδίδονται εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἀνθρώπινα πάθη ἀντικείμενα εἰς τὴν ἀγιότητα αὐτοῦ, ὡς συμβαίνει ἐν τοῖς μύθοις καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι περὶ θεῶν τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἀνθρώπος. Βλ. Ἀνθρωπολογία.

«Ἀνθρώπος». Διεθνὲς ἐθνολογικὸν καὶ γλωσσολογικὸν περιοδικόν, ἰδρυθὲν τὸ 1905 ὑπὸ τοῦ π. Βίλχελμ Σμιθ (1868-1954), τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ τάγματος τῶν πατέρων τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἰς Moedling, πλησίον τῆς Βιέννης. Ἀρχικῶς περιέλαβε παρατηρήσεις καὶ ἐκθέσεις ἱεραποστόλων εὐρισκομένων εἰς χώρας πρωτογόνους καὶ εἰδωλολατρικάς. Ὑπὸ τὴν ὄθησιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἐδημιουργήθη μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν θρησκευτικότητα τῶν πρωτογόνων, ἐπιστέγασμα τοῦ ὁποῦ ὑπῆρξεν ἡ περὶ πρωτομονοθεῖσμος (Urmonotheismus) καὶ Πρωταποκαλύψεως (Uroffenbarung) θεωρία τοῦ Σμιθ, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεδείχθη «ὅτι καθαρὸς ἠθικὸς μονοθεῖσμος ἀνικνεῖται μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπότητος».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Α. Γ. Φιλίππιδου, Πρῶτη Ἀποκάλυψις καὶ ἀφιετριμὸς Μονοθεῖσμος, Ἀθήναι 1955.

Α. Π.

Ἀνθρωποσοφία. Βλ. Στάινερ Ρούντολφ.

Ἀνθρώπου, καταγωγή. (Δογματικῆ). Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου προσέλαβεν ἐπ' ἐσχάτων νέαν μορφήν ἐν τῇ θεολογίᾳ τῆς Δύσεως. Τὰ παλαιοντολογικὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα συνεκομίσθησαν διὰ τῶν προσφάτων ἐρευνῶν, ὠδήγησαν εἰς ριζικὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἕως τότε θέσεων τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ εἰς τὴν ἐκ μέρους τῆς πλειονότητος τῶν κορυφαίων ἐκπροσώπων αὐτῆς ἀποδοχὴν τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ὁ ἀνθρώπος, ἐξ ἐπόψεως βεβαίως βιολογικῆς καὶ οὐχὶ ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς, εἶναι προτὸν ἐξελιξέως πιθηκοειδοῦς τινος ὄντος. Ἡ ἀναθεώρησις αὕτη ἔχει τόσον ἀποφασιστικὸν χαρακτήρα καὶ τοιαύτην γενικέυσιν, ὥστε νὰ δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι καὶ ἐπισήμως ἤδη ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἀσπάζεται αὐτήν (ὡς, μεταξὺ ἄλλων, ἐμφαίνεται ταῦτο καὶ ἐν τῇ EC, XII, σ. 890. Πρβλ. καὶ τὴν ἐγκύκλιον Humanis generis Πίου τοῦ ΙΒ').

Κατὰ τοὺς δυτικῶς θεολόγους, ὁ συγκερασμὸς τῆς διδασκαλίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς μετὰ τοῦ νόμου τῆς ἐξελιξέως, ἦτοι ἡ θεωρία τῆς Homínisation, εἶναι τι τὸ ἐφικτὸν καὶ ἐντελὸς ἀνώδυνον διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ὁ ἀνθρώπος, κατ' αὐτοὺς, εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ἀδιαφόρως τῆς βιολογικῆς προῖστορίας αὐτοῦ. Τὰ δὲ πρόσωπα τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὕας, ὡς ἡ σύγχρονος ἐρμηνευτικὴ ἐπιτρέπει νὰ ὑποτεθῆ, δὲν εἶναι εἰ μὴ σύμβολα τοῦ ἐωθινοῦ ἀνθρώπινου γένους, τὸ ὁποῖον δὲν ἐνεφανίσθη εἰς ὦρι-

«Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν...». Γέν. α' 26. Ψηφιδωτὸν Παλατινοῦ παρεκκλησίου, ἐν Παλέρμῳ. ΙΒ' αἰών.